

SANAT VE DEĞER

Sabri BÜYÜKDÜVENCİ*

ÖZET

Sanatın değeri ve bu değerın somutlaştığı sanat yapıtı, sanat yapıtını diğer nesnelere ayrı kılan temel özellik(ler), sanatın zorunlu koşul(ları) ve sanatsal etkinliğin özü bildiride ele alınacak ve tartışmaya açılacaktır.

Anahtar Sözcükler: sanat, sanat yapıtı, sanatçı, sanatsal yaratım

* * *

Tüm estetik sistemler özel türden bir duygu, heyecanla ilgili kişisel, özel deneyimi çıkış noktası olarak alır. Böylesi bir duyguyu harekete geçiren nesnelere sanat yapıtı denmiştir. Kuşkusuz tüm sanat yapıtları aynı duyguyu uyandırmaz; her yapıt farklı bir duygu üretir. Bu duyguya estetik duygu denir. Bu açıdan bakıldığında böyle bir duygu uyandıran nesnelere özel ve ortak niteliği yakalanabilirse, o zaman bir sanat yapıtını diğer nesnelere ayıran temel özellik yakalanmış olur. Sanat yapıtını diğer nesnelere ayıran şey nedir? ‘Sanat yapıtı’ denilen sınıfın içinde yer alanların ortak niteliği nedir? Ona sahip olmadığında sanat yapıtı olamayacak temel bir nitelik olmalı; bu nedir? Çizgi ve renklerin özel bir biçimde ilişkiye sokulması mı? Buna ‘anlamlı biçim’ diyelim; bu durumda ilk belirlemeyi şöyle yapmak istiyorum; tüm gerçek sanat yapıtlarının ortak özelliği bu sözünü ettiğim ‘anlamlı biçim’dir.

Ancak şu da bir gerçek ki, estetik duygu uyandıran nesnelere kişiden kişiye değişir. Estetik yargı bir beğeni yargısıdır. Şunu demek istiyorum, duygusal olarak tepki veremediğim bir şeyi sanat yapıtı olarak düşünme hakkına sahip miyim?

Burada şöyle bir sorun gündeme geliyor; tüm estetik kuramlar estetik yargılara dayandığından ve tüm estetik yargılar kişisel beğeni yargıları olduğundan estetik kuramların genel geçerliğini ileri sürebilmek olanaksızlaşıyor. Acaba böylesi bir özelliğin aşılmasının tek yolu , temel özellik olan ‘anlamlı biçim’ midir?

Özel bir tarzda ilişkiye sokulmuş biçimlerden niçin etkileniriz? Çoğumuz sanat yapıtlarının ürettiği bu özel türden duyguyu üretmeyen nesnelere de ‘güzel’ deriz; bir kelebeğe, çiçeğe güzel deriz. Ama bir resimden, bir Selimiye’den alınan haz ya da bunların uyandırdığı duygu,

□ Prof.Dr., Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Felsefe Bölümü.

çiçek ya da kelebekten hissettiğimizle aynı değildir. Farklı türden bir duygudur. Niçin bu güzel nesnelere sanat yapıtları gibi bir etki yapmaz?

‘Güzel’ terimini çoğu zaman estetikle ilgisiz kullanırız. Güzel bir kadından söz edildiğinde, bir erkek kadının onu estetik olarak heyecanlandığını kastetmez. Ama bir sanatçı yaşlı, yıpranmış bir kadına güzel dediğinde, yıpranmış, hırpalanmış bir heykeli güzel derken ne demek istiyorsa onu demek istemiş olabilir. Sıradan biri, beğeni sahibi olsa da, bu yıpranmış heykeli güzel der, ancak yıpranmış, yaşlı kadına güzel demez, çünkü sorun kadın olduğunda mesele yaşlı kadının sahip olabileceği estetik nitelik değildir; buna yüklediği başka bir özelliktir. Aranılan başka bir şeydir; işte bu başka bir şey, genç bir kadında bulunduğu ona ‘güzel’ deriz; bu aslında ‘arzu edilebilir’ olanla aynı anlama gelir. Ve estetik bir tepki çağırılmaz. Sözcüğün çağırıldığı ‘cinsellik’, estetikten daha güçlüdür; güzel bir resim, güzel bir kadının fotoğrafıdır; güzel müzik, müziklerde genç kadınların uyandırdığı benzer duyguları uyandıran müziktir (Türk halk müziği yoğun bir cinsellik içerir); güzel bir şiir, benzer duyguları anımsatandır (on yıl önceki komşunun kızına...).

Burada estetik duygu ile olağan yaşamsal duyguları birbirinden ayırmak gerekliliği ortaya çıkıyor.

Tolstoy’a göre sanat, özünde sanatçı denen kişinin, belirli göstergeler aracılığıyla, yaşamış olduğu duyguları bilinçli olarak başkalarına aktarmasıdır. Başkaları da bu duygulardan etkilenir ve bunları yaşantılar.

Sanat, temelde, böylesi bir aktarıcılık, bulaşıcılık ise, bu durumda estetik, etik olanın bir ifadesi olur; çünkü sanatçının, insanların duygusal ve tinsel sağlığı konusunda ahlaki bir sorumluluğu gündeme gelir. Platon’da, bilindiği gibi, estetik ölçüt, ahlaki ölçütlere bağlıdır. Tolstoy’a göre insanları olumsuz yönde etkileyen yapıtlar gerçek sanat yapıtı değildir; kötü sanat ürünleridir ya da sanat olmayandır. Bu yaklaşım, başta belirtmeye çalıştığım biçimi dışlayarak, sanat yapıtlarının içeriği ve ifade gücüne yoğunlaşmaktadır. Biçim, duyguların doğru biçimde aktarılması için önemlidir. Sanat, tinsel zenginliğin çoğalmasına hizmet etmelidir. Kısaca, bu yaklaşıma göre gerçek sanatın özü, ele alınan konunun öneminde yatıyor; sanatın sanat olması için, içeriğinin önemli olması gerekiyor; öğretici olması gerekiyor. Bu durumda demek ki beceri sahibi, yetenekli biri toplumu ilgilendiren önemli bir konuyu, temayı seçerek ve bunu sanatsal bir biçimde işleyerek ‘gerçek’ bir sanat yapıtı üretir. Böylece sanatsal bir biçimle işlenmiş dinsel, ahlaksal, sosyal ve siyasal gerçekler sanatsal üretim olur...

Gerçek sanatın, biçimin güzelliğinde yattığını söylediğimizde, sunulan şeyin güzel olması gerekliliği belirleyici olur; böylece güzel bir manzara, çiçekler, meyveler, çıplak bir beden vb. sanat yapıtıdır.

Ya da “sanatın özü, gerçekliğin doğru biçimde sunumudur” dediğimizde sanat, yaşamı yansıtmalıdır; konunun önemi, biçimin güzelliği önemli değildir. Sanatçının duyduğu, gördüğü her şey sanat yapıtı olabilir.

Şimdi tüm bunlardan şu çıkıyor: sanat yapıtı sanki sürekli, ardi ardına üretilebilen bir şey... Toplumda önemli konular her zaman bulunabilir ve böylece sürekli sözde sanat yapıtı üretilebilir, üretilmektedir... Ya da sanatsal bir yöntemi, tekniği öğrenen herkes güzel bir şey ortaya koyabilir. Toplumsal bir gerçeği yansıtabilir. Peki o zaman sanat olanla olmayanın ayırım çizgisi nerede?

Daha önce yapılmış olanları öğrenerek onları yinelemek değildir, sanatsal etkinlik. Yeni bir şey yaratmaktır. Burada belirleyici olan ‘yaratım’, ‘yaratma’dır.

Sanatsal yaratım, zanaatlarda olduğu gibi maddesel bir gereksinimden çıkışını almaz; algılanmış, bulanık, belirsiz duygulara netlik, açıklık kazandırır. Yaratma sürecindeki rahatsızlık, şüphe ve stres sonunda doyuma ulaşır. Önceden algılanmamış, yakalanmamış olanın açığa çıkarılmasıdır, yaratım. Ve yaratım bu açığa çıkarılanın izleyene, okura, alıcıya iletilmesiyle, onlarda da benzer duyguları uyandırmasıyla tamamlanır. Kısaca, önceden başkalarınca algılanmayan, hissedilmeyen ve anlaşılmayan şeyin, duygu yoğunluğuyla açık hale getirilmesi, başkalarına iletilme kılınmasıdır sanat yapıtı.

Sanatçının duygu sıkıntısına ve ulaştığı doyuma katılmak, bu duyguyu yaşantılamak, yapıtı özümseyenlerin aldığı zevk ve hazdır. Sanatsal etkinliğin böyle bir şey olduğunu düşünüyorum.

Bu durumda, insanlığa yeni bir şey söyleyen, sanatçının yaşantıladığı duygusal coşkuyla başarılan her şey bir sanat yapıtıdır. Böylece sanatın değeri, insanın bakış açısını genişletmede, insanlığın tinsel zenginliğini çoğaltmasında içerilmiş olmaktadır.

Kuşkusuz, yeni bir şeyin her ortaya çıkışı onu sanat yapıtı kılmaz. Yazarı, şairi, öykücü ve romancıyı vb. bu çalışmaya iten şeyin içsel bir gereksinim olması gerekir, dışsal bir neden değil.

Bu durumda, yeni bir şey içermeyen sanat yapıtı olamayacaktır; içeriği önemsiz, anlamsız olan sanat yapıtı olamayacaktır; ne denli zekice ifade edilmiş olsa da... İçsel bir dürtüyle, içtenlikle başlamayan sanat yapıtı olamayacaktır; içerik, biçim ve içtenlik sanat yapıtının sanat yapıtı olmasının koşulları olarak ortaya çıkmış oluyor.

“Bunların sınırı nedir?” sorusu burada gündeme gelebilir. Aslında her yapıtta bir ölçüde bunlar yer alır. Bunun sınırı insanlığın tümünü kuşatabilmesidir; tüm insanlar için anlamlı olmasıdır, anlaşılır olmasıdır ve varolanın gerçekliğinden çok sanatçının ruhunda esen ‘gerçeklik’ olmasıdır.

Tüm sanat yapıtları bu sınırlar arasında yer almaktadır ve daha alt bölümlere de ayrılabilir; içeriği olan, güzel olan, ama içtenlikli olmayanlar; içeriği olan, ama fazla güzel olmayanlar; içeriği az, ama güzel ve içten olanlar gibi...

Örneğin, Klasik dönemde içerik çok daha önemliyken, açıklık ve içtenlik daha düşüktü. Ortaçağda güzellik daha önem taşıdı. Günümüzde içtenlik ve doğruluk çok daha fazla önem kazanmıştır, güzellik istemi daha düşük düzeydedir.

Son söz, gerçek bir sanat yapıtı sipariş üzerine yapılamaz; sanatçının ruhunda doğan yeni bir yaşam kavramının görünüşe, açığa çıkması, kendini göstermesidir sanat yapıtı...

* * *

(Art and Value)

ABSTRACT

Value of the art and its concreteness which is called artwork, the basic characteristic that distinguishes artwork from the other objects, necessary conditions of art and the essence of artistic activity will be dealt with and discussed in this paper.

Key words: *art, artwork, artist, artistic creation*

Kaynakça

KEARNEY, Richard and David Rasmussen (eds.). *Continental Aesthetics, Romanticism to Postmodernism, An Anthology*, Blackwell, 2001.

LAMARQUE, Peter and Stein Haugom Olsen (eds.) *Aesthetics and the Philosophy of Art, The Analytic Tradition, An Anthology*, Blackwell, 2004.

KORSMEYER, Carolyn (ed.) *Aesthetics: The Big Questions*, Blackwell, 1998.

SHUSTERMAN, Richard. *Pragmatist Aesthetics*, Blackwell, 1992.

TOWNSEND, Dabney. *Estetiğe Giriş*, (çev. Sabri Büyükdüvenci), Ankara, İmge Kitabevi, 2002.